

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

Sofya
21-23 Nisan 2000

Editor
Ali Çaksu

Önsöz
Ekmeleddin İhsanoğlu

PC/1 – 2002/1

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi
Seri No:8

ISBN= 92-9063-108-2 (Türkçe edisyon için)
ISBN= 92-9063-109-0 (Yabancı dil edisyon için)
ISBN= 92-9063-110-4 (Set)

İslâm Konferansı Teşkilâtı (İKT)
İslâm Tarih, Satiat ve Kültür
Araştırma Merkezi (İRCİCA)

Adres:
Barbaros Bulvarı
Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
Beşiktaş

Posta Adresi:
P.K. 24, 80692 Beşiktaş İstanbul – Türkiye

Tel: 0212 259 17 42
Faks: 0212 258 43 65
E-posta: ircica@superonline.com
Vcb-sitesi: <http://i/ircica.org>

Sayfa Düzeni ve Dizgi: Acar Taşlak
Kapak: Hatice Polat
Basıldığı yer: Yıldız Matbaacılık, Yayıncılık ve Ticaret A.Ş., 2002, İstanbul

İRCİCA KÜTÜPHANESİ KATALOG FİŞİ

Balkanlar' da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu
(21- 23 Nisan 2000: Sofya)
Balkanlar' da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu
Tebliğleri ! editor Ali Çaksu; önsöz Ekmeleddin İhsanoğlu.-
İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merckzi, 2002.

X, 447s.: res., hrt.; 24sım.- (İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak
ve İncelemeleri Dizisi Seri No:8)

ISBN: 92-9063-109-0
1. Medeniyet, İslâm - Balkan Ülkeleri 2. Medeniyet, Türk -
Balkan Ülkeleri, I. K.a. II. Çaksu, Ali (ed.) III. İhsanoğlu,
Ekmeleddin (önsöz) IV. (Seri)

949

OSMANLI YÖNETİMİ ZAMANINDA BOSNA'DA MÜSLÜMAN ERKEK İSİMLERİ

Amina Kupusović

Bosna'ya Müslüman şahıs isimleri İslam'la, özellikle Osmanlılar ve onların diliyle gelir. İslam'ın yerli nüfus tarafından kabulü bir yüzyıldan fazla süren bir süreci temsil eder. Bosna'da İslam'ın yayılması konusunda birçok Osmanlı tarihçisi meşgul olduysa da, bu konu hâlâ tamamen aydınlatılmış değildir.¹ Özellikle Bosna'da İslam'ın yayılışını diğer Balkan bölgeleri ile kıyaslamak ilgi çekicidir. Bosna'da İslam'ın yayılmasının zorlama yoluyla gerçekleşmediği kesin olarak ileri sürülebilir. Bu süreç tedricidir ve Bosna topraklarında İslamî müesseselerin gelişmesiyle paralel gitmiştir. Bilhassa dervişler ve zaviyeler İslamlaşmada önemli bir rol oynamışlardır.

1604 tarihli Tapu Tahrir Defteri'ne dayanarak, o zaman doğuda Mitroviçe'den batıda Bihaç'a kadar uzanan Bosna sancağının nüfusunun yüzde %71'inin Müslüman, %29'unun da Hıristiyan olduğunu söyleyebiliriz. Müslüman nüfusun oranı şehirlerde %21, köylerde ise %79 idi.

Bosna'da Müslüman isimleri genellikle Arapça, Türkçe ve Farsça kökenlidir. Uzun Osmanlı idaresi boyunca Bosna topraklarında kullanılan bu isimler değişmekte ve zenginleşmektedir. Maalesef, bu çalışmada kullandığımız kaynaklara dayanarak bu isimlerin Boşnakçaya nasıl uyarlandığının ortaya konması mümkün değildir. Bu da, söz konusu kaynakların Osmanlıcayla, çoğunlukla da noktalamaları olmayan siyakat yazısıyla kaydedilmiş olmaları dolayısıyladır. Tahrir Defterlerinin okunmasındaki zorluğu, en iyi bilenler bu işle ilgilenenlerdir. Bu isimlerin Boşnakçaya yansması hakkında, sadece bugün hâlâ kullanılan muhtelif isimlerin bugünkü telaffuzlarına dayanarak konuşabiliriz.

Elbette İslâm'ın kabulüyle İslamî isimler de kabul edilmiştir. 1488-89 tarihli Bosna Sancağı'nın Tapu Tahrir Defteri'ne bakarak, çok yoğun olmasa da, İslam'ın kabulü sürecinin daha o zaman başlamış olduğunu görüyoruz. Bu defterde en sık rastlanan isimler şunlardır:

¹ Saraybosna Şarkiyat Enstitüsünün organize ettiği bilimsel bir toplantı da bu konuya ayrılmıştı (tebliğler Şarkiyat Enstitüsünün *POF* adlı bilimsel dergisinin 41. sayısında yayınlanmıştır).

Ahmed	Evrenos	Lutfiya
Ayas	Firuz	Mahmud
Ayaz	Halil	Mehmed
Aydin	Hamza	Mehmedi
Alagöz	Hasan	Mezid
Aliya	Hizir (Hidr)	Murad
Atmaca	Hoşkadem	Musa
Bayezid	İbrahim	Muslim
Bayramlı	İlyas	Mustafa
Balaban	İshak	Nesuh
Barak	İskender	Oruç
Baraklu	İsmail	Paşayigit
Bazyigit	Yaşî	Saruca
Behadir	Yahya	Senkur
Cafer	Yakub	Şahin
Davud	Yunus	Şirmerd
Devlethan	Yusuf	Timurhan
Dogan	Karaca	Tur-Ali
Durmuş	Karagöz	Umur
Eynehan	Karaman	Veyz
Elvan	Kasim	Zagan

Daha sonraki dönemde daha çok sayıda isim görülmektedir. Bosna'daki isimleri Osmanlı Devleti'nin diğer bazı bölgelerindekilerle kıyasladığımızda belli bir farklılık görüyoruz, zira buralardaki bazı isimlere Bosna'da hiç rastlamıyoruz ya da nadiren rastlıyoruz (mesela İmriza, Sevindik, Enbiya, Subhanverdi, Dünder, Kansu).²

1604 seneli defterde³ yaklaşık üç yüz farklı Müslüman erkek ismine rastlıyoruz. En çok görülen isimler ve oranları şu şekildedir:

1. Mustafa %5,6

² Yılmaz Kurt, "Adana Sancağında Kişi Adları", *Tarih Araştırmaları Dergisi 1990-1991*, Cilt IV, sayı 26, Ankara, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, 169-252.

³ Bu defterin orijinali Ankara Tapu ve Kadastro Arşivi'nde bulunur: Tapu Defteri No. 477, 478, 479. Boşnakça çeviri: Adem Handzić, Snjezana Buzov, Amina Kupusović, *Opsirni popis Bosanskog sandzaka iz 1604. godine SV, I/1, I/2 (TD 477), II (478), III (479)*. Bosnjacki Institut Zurich, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarayova 2000.

2. Aliya % 5,5
3. Hasan %5,4
4. Hüseyin % 4,9
5. Mehmed % 4,6
6. İbrahim % 4,3
7. Yusuf % 3,5
8. Memi % 3,4
9. Ahmed % 3,3
10. Osman %3,1
11. Baliya % 2,7
12. Kurd %2,2
13. Ömer %1,8
14. Nesuh % 1,7
15. Veliya % 1,7
16. Süleyman % 1,6
17. Ferhad % 1,5
18. Hurrem %1,4
19. Cafer %1,4
20. Piriya %1,3
21. Mahmud %1,25
22. Behram %1,24
23. Sefer %1,2
24. Murad %1,0
25. Eynehan %1,0
26. Derviş %1,0
27. Timur %0,9
28. Oruç %0,9
29. Bayezid %0,9
30. Abdiya %0,8⁴

Mula Muhammed Mestvica'nin 1841 tarihli Saraybosna Kefilemesi'ndeki⁵ birkaç mahalle üzerinde istatistik yaparak bu sonuçlara vardım.

⁴ Amina Kupusović, "Muslimanska imena u opsirnom popisu Bosanskog sandzaka iz 1604. godine", *POF* 40/1990, Sarayova 1991, 267-308.

⁵ Mestvica, *Popis uzajamnog jamčenja stanovništva u Sarajevu iz 1841. godine*. - Muzej grada Sarajeva, Sarayova 1970.

19. yüzyılda kullanılan şahıs isimlerinin listesi 1604 tarihli defterde bulunanlardakinden daha kısadır. Mesela 117 erkek nüfus sayılan Küçük Kâtip Mahallesi'nde sadece 25 farklı isim mevcuttur. Bu mahallede şu isimler bulunmaktadır:

İbrahim	17
Salih	17
Abdullah	15
Mehmed	14
Aliya	10
Mustafa	10
Ahmed	4
Hasan	4
Osman	4
Süleyman	4
Muhammed	3
Nuriya	2
Abid	1

Began	1
Derviş	1
Feyzullah	1
Hüseyin	1
İbrahim Edhem	1
Yakub	1
Lütfullah	1
Mahmud	1
Memiş	1
Paşo	1
Rüstem	1
Veysil (Hafiz)	1

Bu Kefileme'ye göre Saraybosna'da 19. yüzyılda en çok kullanılan erkek isimleri şunlardır:

1. Mustafa % 13,4
2. Mehmed % 13,2
3. Salih % 13, 2
4. Abdullah % 10,8
5. İbrahim % 10,6
6. Ahmed % 7,1
7. Aliya % 6,7
8. Osman % 3,0
9. Süleyman % 2,6
10. Hüseyin % 2,2

İsimlerin Kökenleri

Arapça isimler

Bosna'da sıklıkla kullanılan Müslüman şahıs isimlerinin çoğu Arapça kökenlidir. En sık olanları, Hazreti Muhammed'in isimlerinden *Mustafa*, *Ahmed*

ve Türkçe versiyonu *Mehmed*'dir. Daha sonra onun torunlarının adları olan *Hasan* ve *Hüseyin*, ondan sonra da ilk halifelerin isimleri olan *Ömer*, *Osman* ve *Aliya* gelir. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerin isimlerine de rastlanır: *İbrahim*, *Yusuf*, *Süleyman*, *Yahya*, *İlyas*, *Salih*, *Musa*, *Davud*, *İsmail*, *İsa*. Ancak bugün *Musa* ve *İsa* isimleri pek kullanılmamaktadır. İso ismi ve Mustafa'dan ya da başka bir isimden kısaltma olan *Musa* lakabı bulunmaktadır. *Davud*, *Daut* versiyonunda nadir isimlerden biri olarak mevcuttur. *Yahya* ise son derece seyrek bir isimdir.

Türkçe isimler

Türkçe adlar Osmanlı idaresinin ilk dönemlerinde daha çok olup, daha sonraki dönemlerde yerini Arapça kökenli isimlere bırakmıştır. Bosna'da Osmanlı idaresinin son on yıllarında Türkçe kökenli isimler hemen hemen kaybolmuştur. Türkçe isimler çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin fetihçi karakterini ifade ediyor ve yiğitlik, güç ve dayanıklılığı belirtiyordu: *Timur*, *Timurtaş*, *Malkoç*, *Korkud* gibi.

Türkçe isimler arasında sıkça hayvan adlarına da rastlanıyor: *Kurd*, *Balaban*, ve özellikle yırtıcı kuş isimlerinden olan *Doğan*, *Sunkur* ve *Atmaca*.

Eynehan ve *Eynebeyi* isimlerindeki *Eyne* kelimesinin etimolojisini tespit edemedik. Bugün bu isim Bosna'da kullanılmamaktadır.

Türkçe *han* kelimesi bazı isimlere ek olarak sıkça kullanılmaktadır. Fakat burada defterdeki ismin okunmasında bir problem ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu kelime *can* olarak da okunabilir, ve bu yüzden mesela bir ismin *Alihan* mı, yoksa *Alican* mı olduğunu kesin olarak söyleyemeyiz. *Devlethan*, *Eynehan*, *Memihan*, *Selvihan*, *Timurhan*, *Veledhan* ve *Velihan* gibi isimler de bu türdendir.

Farsça isimler

Osmanlıcanın pek çok Farsça kelime içerdiği bilinmektedir. Bosna'da şahıs isimleri olarak kullanılan Farsça kökenli kelimeler çoğunlukla "kahraman", "yiğit" anlamındadır. Örnek: *Behadir*, *Dilaver*, *Firuz*.

Bosna'da en çok kullanılmış olan Farsça kökenli adlar ise şunlardır: *Ferhad*, *Behram*, *Derviş*, *Şahman*, *Pervane*, *Keyvan*.

Farklı kökenli kelimelerden oluşmuş isimler

Arapça, Türkçe ve Farsça farklı dil gruplarına aittirler, ancak birbirlerine güçlü etkileri olmuştur. Leksikon ve gramer kuralları birinden diğerine geçmiştir ve bu özellikle Osmanlıcada açıkça görülür. Bosna'da bu dillerin karışmasıyla oluşmuş isimlerle de karşılaşırız. Mesela:

Canfida = *Can* (Farsça) + *Fida* (Arapça)

Hodaverdi = *Hoda* (Farsça) + *Verdi* (Türkçe)

Bazyigit = *Baz* (Farsça) + *Yigit* (Türkçe)

Hoşkadem = *Hoş* (Farsça) + *Kadem* (Arapça)

Ayrıca bazı isimlerin kullanımı özellikle ilginçtir. *Abdullah* isminin İslam'ı yeni kabul etmiş şahısların baba ismi olarak görüldüğü anlaşılıyor. Bu şehir ortamında daha sıkça görülür. Taşra ortamında ise, baba isimleri, özellikle söz konusu başına ise, gayri-Müslim ismi olarak kaydedilmiştir (mesela Cafer veled-i Radko). Bosna'da Osmanlı idaresinin başlangıcında şahıs ismi olarak *Abdullah* nadirdir, ancak daha sonra popüler olmuştur. 1604 tarihli defterde sadece yirmi adet *Abdullah* adına rastlamaktayız. 19. yüzyılda bu isim Bosna'da en çok kullanılan şahıs isimlerinden biridir.

Bosna Sancağı defterleri üzerindeki çalışmalarım sırasında *Muslihuddin* ve *Muhyiddin* isimlerini çoğunlukla dini görevlilerin imam, hatip ve müezzinlerin taşıdığını fark ettim. Vakıfnameler gibi bazı diğer belgelerde de bu isimlere rastlayınca, bu kişilerin dinî hizmetle ilişkili oldukları sonucuna vardım. Dinî bir hizmette bulunan bir şahsın bu isimlerden birini alması ya da burada bir aile geleneğinin devamının söz konusu olması mümkündür. Bir Saraybosna camisinin vâkîfi olan ve *Muslihuddin Çekrekçi* adıyla bilinen İshak oğlu Hacı Mustafa da buna bir örnektir. Osmanlı Devleti'nin herhangi bir başka sancağının defterlerini inceleyen araştırmacılar bu tezi teyit edebilirler kanaatindeyim.

Farklı dönemlerden kaynakların karşılaştırılması ile şu neticelere varılabilir: Osmanlı idaresinin başlangıcında Türkçe kökenli adlar çoğunluktadır. Zamanla bunların sayısı azalmış ve Arapça kökenli isimlerin sayısı artmıştır. Bu özellikle 19. yüzyılda aşikar bir surette görülmektedir.

İlk dönemdeki bazı isimler şimdi hiç kullanılmaz: *Alagöz*, *Alihan*, *Alişah*, *Atmaca*, *Balaban*, *Baliya*, *Barak*, *Eynebegiya*, *Eynehan*, *Hizir*, *Hodaverdiya*,

Hubyar, İsa, İsabaliya, Karagöz, Korkud, Kurd-Aliya, Memişah, Pervane, Pir-Aliya, Pir-Mezid, Sefer, Şirmerd, Timurhan, Tur-Aliya.

Ancak bu isimlerin bir kısmı bugün soyadı olarak kullanılır. Bu soyadlarına genellikle Boşnakça soyadlarına eklenen *-iç* veya *-oviç* ekleri getirilmez. Mesela Ajaz, Alagoz, Balaban, Baliya, Behmen, Dogan, Dzihan, Hubijar, Hurem, Karadza, Korkut, Kurt, Piriya, Pervan, Perviz, Sariya, Sefer, Şahin, Şahman.